

Ковтун Н. Релігійний тероризм і релігійна свобода у глобалізованому світі / Ковтун Наталія // Релігія у глобальному світі: Міжнародний Форум, 29-30 вересня 2016 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2016. – С. 49 – 53.

Ковтун Наталія (Житомир, Україна)

РЕЛІГІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ І РЕЛІГІЙНА СВОБОДА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Початок ХХІ ст. ознаменувався стрімким поширенням терористичної загрози. Тероризм як суспільно небезпечна діяльність полягає у свідомому цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади, інших посягань на життя й здоров'я невинних людей, погроз вчинити злочинні дії з метою досягнення злочинних цілей. У сучасному світі розповсюдження тероризму збігається зі стрімким поширенням інноваційних технологій, становленням глобальних інформаційних мереж, які чинять магістральний вплив на функціонування індивідуальної й суспільної свідомості.

У залежності від спрямованості, тероризм поділяється на декілька видів. Так, актуальним є виокремлення «трьох форм тероризму (міжнародної, внутрішньої, об'єктної)», запропоноване ізраїльським Інститутом боротьби з тероризмом [1]. Міжнародний тероризм пов'язаний з терористичними актами на території іншої або інших держав. Типовим прикладом такого типу терористичних актів є вибух літака над м. Локербі у 1988 р. та терористична атака 11 вересня 2001 р. у США. Внутрішній тероризм співвідноситься з діяльністю екстремістських організацій на території певної держави. До такого типу тероризму належить діяльність «червоних бригад» в Італії, «Фракції червоної армії» у ФРН, ІРА на території Ольстера у Великій Британії, ЕТА в Іспанії. Натомість об'єктний тип тероризму спрямовується проти конкретних установ, організацій та людей, які, на думку терористів, займаються неприпустимою діяльністю. Поряд з цим у соціально-філософській літературі розрізняють «політичний, державний, ідеологічний, релігійний, кримінальний, націоналістичний, етнічний, повітряний, військовий, партизанський, ідеалістичний тероризм» [2, с. 397].

Політичний тероризм, насамперед, пов'язаний з боротьбою за владу та її утримання. При цьому використовуються незаконні, насильницькі засоби, спрямовані на залякування опонентів.

Поширення релігійного тероризму в сучасному світі тісно пов'язане з глобалізаційними процесами, відсутністю чітко виражених державних кордонів, потужною інформатизацією усіх сфер соціального буття, жорсткою конспірацією та доступом терористів до найкращих зразків зброї і технічних засобів. У сучасному постсекулярному суспільстві, найрадикальнішими екстремістськими організаціями є загони терористів-ісламістів, значна частина яких є громадянами демократичних держав Європи і Америки. Представники західного суспільства, за твердженням М. Решетнікова, часто замовчують, що терористами є й їх співгромадяни, які народилися, отримали освіту і виховання в їх середовищі. Якщо й говорять про терористів, то позиціонують їх, як «не зовсім європейців» або «не зовсім співгромадян». Це при тому, що за останні десятиліття майже третина (31 %) усіх терористичних актів відбулася на території Європи [3, с. 6]. Цей відсоток не зазнає тенденції до зниження і на сучасному етапі.

Основною причиною посилення радикалізму в сучасному світі є «криза переоцінки цінностей і самоствердження» у поєднанні зі схильністю піддавати сумніву усталені соціокультурні норми і правила на тлі юнацької агресивності [3, с. 6]. Радикалізм в емігрантських колах поглиблюється й через переконаність у соціальній і майновій несправедливості соціально-політичного устрою значної частини емігрантів та їх нащадків. У західноєвропейських спільнотах ці тенденції посилюються нездатністю і небажанням значної частини емігрантів ідентифікуватись з європейською культурою. Це небажання посилюється і певними суперечностями у європейській світоглядно-ціннісній традиції. Мається на увазі, насамперед, ідея релігійної свободи і свободи совісті як засаднича для сучасного демократичного громадянського суспільства.

У широкому розумінні релігійна свобода постає як особлива, вибіркова активність свідомості, волі, совісті, особи, спрямована на її самовизначення у релігійній сфері щодо необхідних світоглядних засад буттєвості людини. На думку Л. Головки, релігійна свобода визначається і як свобода вибору релігії, і як свобода віросповідання, відправлення релігійного культу. Вона характеризує економічні, правові, суспільно-політичні можливості і гарантії щодо вільного релігійного самовизначення. Структурно поняття «свобода релігії» має два основних компоненти: «свобода віросповідань» і «свобода церкви» [4, с. 39]. Релігійна свобода неможлива без впровадження у суспільне буття принципу «віротерпимості, яка в історичному контексті, має власну логіку розвитку – від простих з боку конфесійно зорієнтованої держави поступок іновірцям до надання їм обмежених громадянських прав. З розвитком і демократизацією суспільства межі віротерпимості розширюються. Іновірці же можуть бути зрівняні в політичних і громадянських правах з

прихильниками пануючої релігії» релігії [4, с. 42]. Таким чином, віротерпимість втілюється в свободі віросповідання, а за умов світської держави – у свободу релігії.

У самому понятті «релігійна свобода» вже закладена певна суперечність. З одного боку, релігійна свобода завбачує повагу до релігійних переконань і поглядів інших релігійних груп, толерантність у ставленні до їх релігійної практики. До слова сама ідея релігійної свободи і релігійної толерантності є унікальним проявом реалізації свободи волі, який склався в умовах поширення протестантизму. Саме свобода волі є засадничою умовою утвердження ідей ненасильства у справах віри. Безпосереднім результатом цього стала надзвичайна різноманітність самих протестантських напрямків. Однак, з другого боку, у релігійній догматиці закладені висхідні аксіоматичні положення, які не підлягають обговоренню або критиці. Відтак у межах ортодоксальних релігій феномен релігійної свободи нашоухується на пряме протистояння з релігійною догматикою, що нерідко виявляється в агресії щодо представників інших релігійних спільнот. Зауважимо, що протягом усього процесу історичного розвитку всі релігійні напрямки тяжіли до догматизації свого віровчення, вироблення його чіткого канону, всіляко обмежували будь-які спроби його

50

вільного осмислення з боку своїх прихильників. Таким чином релігійні інституції об'єктивно зорієнтовані на нівеляцію проявів релігійної свободи своїх вірян.

Суб'єктами релігійного тероризму є терористичні організації, які орієнтуються на віровчення однієї з релігій. Основною причиною релігійного тероризму є фундаменталізм і крайній догматизм, які у різній мірі властиві всім релігіям. Важливим фактором появи релігійно вмотивованого тероризму є реальна або позірна дискримінація релігійної групи в умовах її співіснування з іншими релігійними групами.

Релігійний тероризм, як зауважує І. Судак, поділяється на фундаменталістський і сектантський [5, с. 76]. Поширеною формою фундаменталізму є ісламський тероризм, адже саме ісламська етика й естетика смерті є важливим чинником самогубних акцій ісламських терористів. Однією із світоглядних засад цього типу тероризму є й концепт про священну війну за віру (джихад). У свою чергу сектантський тероризм властивий для діяльності сект тоталітарного характеру. Яскравим прикладом такого типу релігійного тероризму є діяльність угруповання Менсона (США) та Аум Сінріке (Японія).

Однією з найбільш екстремістських течій в ісламі є ваххабізм, який виник у XVIII ст. в Аравії серед послідовників Муххамеда ібн Абдель Ваххаба. Ідеологічною основою її діяльності стали вимоги обмеження непомірної розкоші багатіїв, повернення до патріархальної простоти перших століть існування ісламу, жорстке виконання законів

шаріату, заборона будь-яких проявів культу святих в ісламі. З часом порушення вищевказаних норм почало безпосередньо пов'язуватися ісламськими проповідниками з впливом європейських цінностей. Очевидним наслідком цих світоглядних орієнтацій стала екстремістська і терористична діяльність таких організацій як «Брати Мусульмани», «Джамаат ісламі», «Хезб-ут-Тахрір». Поряд з вказаними організаціями ісламський тероризм пов'язують з діяльністю угруповання «Аль-Каїда», яка на основі декількох екстремістських організацій створила «Всесвітній ісламський фронт джихаду проти хрестоносців і іудеїв». Водночас в останні роки більшість акцій ісламського релігійного тероризму у світі співвідноситься з діяльністю прихильників Ісламської держави Сирії та Леванту (ІДІЛ).

У сучасному світі іслам донині перебуває у стадії остаточної незавершеності традиції Корану. Красномовним свідченням цього є протистояння сунітської та шіїтської традиції тлумачення догматики ісламу. Це протистояння якнайповніше втілювалося в ірано-іракській війні та громадянській війні у сучасній Сирії. На неуконституційованість ісламського канону вказує і активне втручання імамів у суспільно-політичне життя не тільки країн з домінуючим мусульманським населенням, а й країн, куди спрямовуються основні напрямки їх еміграції. Неуконституційованість догматичних положень в сучасному ісламі посилюється й через складну економічну і екологічну ситуацію у більшості держав з переважаючим мусульманським населенням, непрогнозоване зростання населення, а відтак поглиблення майнового розшарування і бідності, загострення громадянських і релігійних конфліктів, стихійних міграційних процесів. Це й стає основою для відчуття глобальної соціальної і майнової несправедливості, підсиленого ідеями релігійної нетерпимості.

Сектантський тип релігійного тероризму якнайповніше втілювався в теракті, здійсненому сектою «Аум-Сінрікьо» («Вища істина») з використанням зарину у токійському метро 20 березня 1995 р. Цей теракт зумовив загибель 12 та травмування більше 5000 осіб. Особливістю цього теракту було не тільки те, що він скоєний адептами штучно створеного синкретичного релігійного руху, а й у способі, який обрав лідер організації Сєко Асахара для знищення мирних громадян: уперше в історії людства секта використала для терористичної атаки вироблену власноруч хімічну зброю [6]. Загалом ідеологія, заснованої в 1987 р., секти базувалася на поєднанні елементів буддизму, індуїзму та християнської есхатології, пророцтв Нострадамуса та ідей антиамериканізму. З метою пришвидшення Апокаліпсису та спасіння у битві зі «світовим злом» секта почала не просто накопичувати ресурси для виробництва хімічної зброї а й планувала заволодіння ядерною зброєю з метою здійснення політичного перевороту в Японії та розпочати світову війну. Неоднозначність і

суперечливість факторів, які зумовлюють поширення релігійного тероризму, поглиблюються специфікою діяльності самих терористичних організацій. Їх таємничість, закритість, неможливість визначення остаточного бенефеціарія їх діяльності, відкриває широке поле для використання цих організацій спецслужбами різних держав та транснаціональних корпорацій задля досягнення певних політичних та меркантильних цілей. Так у засобах масової інформації неодноразово звучали звинувачення, що остаточним бенефеціарієм терористичних атак 11 вересня 2001 р. стали американські спецслужби.

Цікаві дані про цілеспрямовану державну підтримку підготовки «бійців терористичного фронту» в СРСР наводить М. Афанасьєв. Згідно з ними з 1965 до 1990 р. у селищі Перевальному в Криму діяв унікальний таємний об'єкт з підготовки іноземних військовослужбовців при Міноборони СРСР. На його базі вихідці з В'єтнаму, Палестини, Лівії, Куби, Зімбабве, Лівану, Лаосу, Афганістану, Іраку, Сирії та інших країн, що розвиваються, навчалися «вести диверсійну роботу з імперіалістами» [7, с. 210-211]. За двадцять п'ять років існування цієї бази було підготовлено близько 18 тисяч бійців, які поповнили терористичні фундаменталістські організації країн Європи, Азії та Африки. Більше того значна частина з них стали завербованими агентами радянських спецслужб і потенційними агентами впливу.

За усієї асоціальності й девіантності активності терористів-фундаменталістів, їх акції не можна зводити просто до злочинної діяльності. Члени терористичних організацій, зазвичай, підкорюються жорсткій дисципліні, що вимагає від них актуалізації значних вольових зусиль. При цьому загроза потенційного викриття примушує терористів перебувати у стані постійної активності й напруги. Оскільки терористичні організації мають неформальний характер, безумовна дисциплінованість досягається чітким усвідомленням їх членами необхідності пожертвувати своїми інтересами на благо спільноти. Більше того, для більшості «ідейних» терористів притаманні чіткі світоглядні орієнтації, схильність до дотримання певного кодексу моральних норм і принципів, а в багатьох випадках і обстоювання ідеології, спрямованої на досягнення суспільного блага у їх розумінні.

Терорист не просто протистоїть суспільству, він з самого початку усвідомлює, що його діяльність у кінцевому рахунку буде коштувати йому життя. У нього немає часу на сторонні справи, усі свої сили і волю терорист має сконцентрувати на досягненні мети. Про це виразно написав у «Катехізисі революціонера» один з ідеологів тероризму С. Нечаєв. Революціонер-терорист має «сконцентрувати увесь світ в одній силі, надруйнівній і непереможній». «Вдень і вночі у нього має бути одна думка, одна мета – нещадне руйнування. Прагнучи холоднокровно і невтомно до цієї мети, він має бути готовий і сам загинути, і знищити своїми руками все, що заважає її досягненню» [8, с. 105]. Це вимагає від

нього відречення від світу і особистого життя, сконцентрованості на єдиному виді діяльності (тероризмі), завчасній згоді на катування і смерть.

Не можна сказати, що в сучасному світі силові органи на державному рівні не протидіють руйнівній силі терористичних організацій. Утім, їх діяльність обмежується певними факторами. Хоча практично все життя сучасної людини перебуває під пильним контролем розвідувальних служб, вона все більше усвідомлює свою беззахисність. У контексті цього слушним видається висновок, зроблений М. Решетніковим: сучасна держава ще може когось покарати, але вона вже майже нікого не може захистити, включаючи депутатів, мерів, банкірів, олігархів, губернаторів і президентів, яких вбивають десятками кожного року (що вже говорити про простих громадян у метрополітені) [3, с. 10]. Багато в чому це пояснюється тим, що захист від терористичної форми активізму досить ускладнений в умовах демократії, оскільки вимагає посилення ролі спецслужб і використання авторитарних методів боротьби з опонентами існуючого політичного режиму. Після уникнення терористичної загрози демократична спільнота негайно вимагає обмеження функцій силових структур і відновлення усієї повноти громадянських прав. Це, у свою чергу, дає надію екстремістам і радикалам знову випробувати терористичні методи боротьби.

В умовах постіндустріального суспільства, коли з надзвичайною швидкістю можна передавати інформацію широким масам населення по усій земній кулі, очільники

52

терористичних організацій починають домінувати над органами правопорядку і в інформаційній війні. Ця війна програна західними державами «навіть не інформаційно, а, насамперед, з точки зору ідей і емоційного лідерства». Достатньо прочитати звернення духовних лідерів терористів: вони наповнені емоціями, натхненням, піднесеним смислом, любов'ю до Бога і людини. Інша справа, як це поєднується з середньовічною жорстокістю терористів» [3, с. 11]. Задіяння емоційної складової у терористичній формі активізму поряд з залякуванням потенційних жертв переслідує й мету переведення насильства і ненависті на вищий рівень ескалації. В результаті цього між терористами і їх жертвами пролягає ще глибша емоційна «прірва» і, як наслідок, абсолютне відчуження.

Література

1. Яминева Ю. Б., Хвощев В. Е. Современный мир: возрастание угроз экологического терроризма. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.polit.susu.ac.ru/articles/enviroterrorism.shtml>

2. Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
3. Решетников М. М. Социальный активизм и терроризм в Европе / Решетников М. М. // Философские науки. – 2006. – № 4. – С. 5. – 16.
4. Головка Л. В. Свобода буття релігії в суспільстві / Л. В. Головка // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 45. – С. 38 – 43
5. Судак І. І., Манулатій Р. О. Проблеми етнічного та релігійного факторів у явищі тероризму / І. І. Судак, Р. О. Манулатій // Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2012. – Вип. 4. – С. 73 – 85.
6. Аум Синрикё [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://sinrikyo.livejournal.com/>
7. Афанасьев Н. Н. Идеология терроризма / Н. Н. Афанасьев // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 6. – С. 205 – 219.
8. Нечаев С. Г. Катехизис революционера. Устав подпольной организации «Народная расправа» / С. Г. Нечаев // Лурье Ф. М. Созидатель разрушения: документальное повествование о С. Г. Нечаеве. – Спб.: «Петро-РИФ», 1994. – С. 105 – 106.